

УДК 502.3:349.6:341.24(477):355.45
DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2024.18>

Т. Демчук,

доктор філософії з права,
доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права
Чернівецького навчально-наукового юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

УПРАВЛІННЯ ТРАНСКОРДОННИМИ ПРИРОДНИМИ РЕСУРСАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. Динамічний розвиток суспільних екологічних відносин ставить перед наукою екологічного права низку важливих завдань, особливо в період введеного воєнного стану в нашій державі. Екологічні проблеми сучасного періоду набирають пікового рівня, адже катастрофи, катаклізми природного та техногенного походження відбуваються з не великою періодичністю. Тому, всі природні та штучно створені екологічні системи зазнають негативного впливу.

Управління транскордонними природними ресурсами не є виключенням. Водночас, введений воєнний стан негативно впливає на навколишнє природне середовище, адже наслідки військові конфлікти призводять до значної деградації довкілля та порушення екологічної рівноваги. Воно є важливою складовою забезпечення екологічної безпеки, стійкого розвитку та міжнародного співробітництва. В умовах воєнного стану ця сфера зазнає серйозних викликів, зокрема через руйнування екосистем, забруднення довкілля, надмірну експлуатацію ресурсів та ускладнення координації між державами. Збройні конфлікти порушують роботу природоохоронних механізмів, створюють додаткові ризики для транскордонних територій і водних об'єктів, а також ускладнюють виконання міжнародних зобов'язань.

А тому, проблема потребує комплексного аналізу юридичних, екологічних

і організаційних аспектів для забезпечення ефективного управління транскордонними ресурсами в умовах воєнних дій. Особливу увагу слід приділити адаптації правових механізмів до кризових обставин, посиленню міжнародної взаємодії та запровадженню інноваційних підходів для моніторингу і захисту природних ресурсів.

Аналіз досліджень та публікацій. Питання управління транскордонними природними ресурсами досліджували наступні вчені науковці: В. Андрейцев, Ю Вдовиченко, І. Грузинська, Л. Губерська, І. Клименко, В. Лук'яненко, В. Мартиненко, О. Мельник, Н. Миколенко, В. Олейник, І. Розумний, О Шевчук та інші. Проте, додаткової уваги потребує управління транскордонними природними ресурсами в умовах воєнного стану.

Мета наукової статті полягає в аналізі особливостей управління транскордонними природними ресурсами в умовах воєнного стану, виявити ключові виклики, зумовлені військовими діями, оцінити вплив цих обставин на міжнародну співпрацю та екологічну безпеку, а також розробити рекомендації для забезпечення ефективного управління й мінімізації негативних наслідків. Відповідно до поставленої теми завданням є дослідження нормативно-правової бази управління транскордонними природними ресурсами, оцінці впливу воєнного стану на екосистеми та між-

народне співробітництво, виявленні основних викликів і ризиків, а також розробці рекомендацій для вдосконалення механізмів управління та мінімізації негативних наслідків у кризових умовах.

Виклад основного матеріалу. Варто погодитись із думкою В.О. Мартиненко, яка зазначає, що «для ефективного розвитку транскордонного співробітництва у напрямі навколишнє середовище, необхідно:

- узгодити природоохоронну законодавчу базу обох держав відповідно до європейських стандартів;

- розробити спільну програму дій в галузі охорони довкілля;

- розробити програму співробітництва між громадськими організаціями для реалізації спільних екологічних проектів;

- надати обласній владі додаткових повноважень в сфері охорони довкілля;

- створити при обласних рада спеціальні комісії з питань транскордонного співробітництва, основною функцією якої був би аналіз ситуації в регіонах та підготовка пропозицій щодо створення умов для транскордонного співробітництва і підвищення його ефективності;

- створити умови для прискореного розвитку екологічного бізнесу;

- створити мережу агентств регіонального розвитку, які б надавали консультації представникам малого і середнього бізнесу щодо формування екологічного менеджменту [5, с. 337].

Військовий стан, який супроводжується збройними конфліктами, створює численні загрози для транскордонних природних ресурсів, зокрема через значні антропогенні навантаження та руйнування екосистем. В умовах збройних дій території, що знаходяться в прикордонних регіонах, можуть відзначатися критичні зміни, що позначаються на стані природних ресурсів і потребують спеціальних підходів до їх управління та відновлення.

Управління транскордонними природними ресурсами включає спільні заходи з боку сусідніх країн, спрямовані на забезпечення моніторингу, контролю та відновлення екологічного балансу на прикордонних територіях. Військовий стан створює нові виклики, оскільки військові дії знищують природні ландшафти, забруднюють водні джерела та погіршують якість обґрунтувань, що робить особливим місцем застосування узгоджених і чітко регламентованих заходів щодо управління транскордонними ресурсами.

Транскордонні ресурси, такі як водні басейни, ліси та біорізноманіття отримують істотні негативні впливи в зонах збройних дій, що ускладнює забезпечення сталого управління та відновлення природних екосистем. Крім того, використання природних ресурсів у прикордонних регіонах може бути предметом конфлікту між державами, що робить встановлення міжнародних правових механізмів і процедур захисту та збереження цих ресурсів навіть у критичних умовах.

Реалізація ефективної системи управління транскордонними природними ресурсами є ключовою для забезпечення екологічної безпеки, захисту прав місцевого населення на доступ до чистої води, безпечного харчування та здорового довкілля. У контексті сучасних глобальних екологічних викликів і потреб у збереженні біорізноманіття, воєнний стан вимагає розробки спеціальних адаптивних підходів до управління природними ресурсами, а також активного міжнародного співробітництва.

Спершу, розглянемо трактування екологічної деградації в сучасній науці екологічного права. Відповідно до словника-довідника з екології «деградація довкілля – погіршення властивостей довкілля в результаті впливу природних або антропогенних факторів, або одночасне погіршення природних та соціальних умов середовища для життя» [1, с. 58]. Вона є одним із найбільших викли-

ків для управління транскордонними природними ресурсами в умовах воєнного стану. Військові дії, руйнування інфраструктури та навмисне або випадкове знищення природного середовища призводять до серйозних і часто незворотних втрат екосистем та біорізноманіття.

Водночас, під час війни зростає попит на природні ресурси, такі як паливо, вода та мінерали, що може спричинити потужну експлуатацію транскордонних запасів і загострити конфлікти між країнами. Відсутність належного міжнародного та вітчизняного контролю й координації посилює ризик виснаження цих ресурсів, що не тільки ускладнює їх відновлення, а й стає джерелом конфліктів між сусідніми державами.

Транскордонне використання природних об'єктів та ресурсів регламентовано низкою міжнародних та вітчизняних нормативно-правових актів. Основними є:

1) Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція, 1979 р.). Відповідно до якої країни зобов'язуються забезпечувати захист видів, які перебувають під загрозою зникнення, та природних екосистем. У воєнний час ці положення часто ігноруються, що призводить до деградації природних середовищ [2];

2) Конвенція про охорону і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер (Хельсінська конвенція, 1992), яка вимагає забезпечення раціонального та сталого використання водних ресурсів. Однак у періоди військових дій порушується положення ст. 2, яка закликає до запобігання транскордонному впливу, спричиненому надмірним використанням води [3];

3) Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (1992). Вона регламентує збільшення експлуатації ресурсів, таких як викопне паливо та ліси, суперечить цілям Конвенції щодо

скорочення викидів парникових газів і збереження екосистем, що поглинають вуглець [4];

4) Водний кодекс України, який визначає правові засади охорони та використання водних ресурсів, у тому числі транскордонних водотоків. В умовах воєнного стану, коли інфраструктура може бути пошкоджена, важливим є забезпечення безперервного моніторингу та реагування на надзвичайні ситуації [6];

5) Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища», який окреслює основи екологічної безпеки, а також визначає порядок використання природних ресурсів, що мають транснаціональний характер. В умовах війни на перший план виходить збереження екосистем від знищення або значного деградування через воєнні дії [7];

6) Закон України «Про міжнародні договори України» визначає процедуру ратифікації міжнародних угод, що регулюють транскордонне співробітництво в галузі охорони природних ресурсів, що є необхідним в умовах будь-яких криз, зокрема воєнних [8].

Введений воєнний стан на території нашої держави значно погіршив стан довкілля та природних об'єктів і ресурсів, зокрема: під час військових дій посилюється використання транскордонних річок і озер для забезпечення водопостачання військових потреб, зрошення сільськогосподарських земель та промислових об'єктів. Це може спричинити зниження рівня води, деградацію екосистем та зниження якості води; лісові об'єкти часто використовуються як джерело палива, будівельних матеріалів та укриття. Неконтрольовані вирубки у транскордонних регіонах можуть призводити до ерозії ґрунтів, втрати біорізноманіття та змін мікроклімату; у зонах військових дій може зростати попит на видобуток корисних копалин, які знаходяться у транскордонних регіонах. Це призводить до надмірної експлуатації шахт та рудників,

що часто здійснюється без врахування екологічних норм; незаконне використання флори та фауни у транскордонних регіонах, таких як браконьєрство чи збір рідкісних рослин, значно зростає в умовах послаблення контролю з боку держав.

Окрім цього, військові дії часто супроводжуються забрудненням довкілля, руйнуванням екосистем і виснаженням природних ресурсів. Наприклад, бойові дії можуть призвести до витоку небезпечних хімічних речовин у транскордонні водні ресурси, що ставлять під загрозу екосистеми та джерела питної води для кількох держав. Тому, виникають численні бар'єри, серед яких по перше, порушення норм міжнародного права, що ускладнює контроль за використанням природних ресурсів; по друге, конфлікти між країнами обмежують їхню готовність до співробітництва навіть у питаннях, що мають життєво важливе значення; по третє, в умовах війни міжнародні організації стикаються з труднощами у моніторингу стану транскордонних ресурсів та виконанням сторонами взятих на себе зобов'язань.

Суб'єктами управління транскордонними природними об'єктами є Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (Міндовкілля), яке відповідає за формування державної політики у сфері охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення виконання міжнародних зобов'язань; координує діяльність у рамках міжнародних угод, таких як Карпатська та Хельсінська конвенції; Державне агентство водних ресурсів України (Держводагентство), яке здійснює управління водними ресурсами, включаючи транскордонні водні об'єкти та організовує роботу басейнових управлінь, які працюють у межах транскордонних водозборів, таких як басейни Дністра, Дунаю чи Західного Бугу; Державне агентство лісових ресурсів України, яке управляє лісами, вклю-

чаючи ті, що розташовані в транскордонних регіонах, таких як Карпати та відповідає за збереження та раціональне використання лісових ресурсів у межах транскордонних екосистем; Державна екологічна інспекція України, яке здійснює контроль за дотриманням екологічного законодавства, у тому числі в транскордонних регіонах й забезпечує моніторинг забруднення довкілля та виконання міжнародних зобов'язань щодо охорони природи; Міністерство закордонних справ України (МЗС), яке відповідає за дипломатичний супровід міжнародної співпраці у сфері транскордонного природокористування та координує підписання міжнародних угод та участь у роботі відповідних міжнародних організацій.

Кожен із зазначених органів державної влади та органів місцевого самоврядування в своїй компетенції виконує повноваження у сфері транскордонного співробітництва природними ресурсами. Проте, воєнний стан в Україні суттєво впливає на управління транскордонними природними ресурсами, створюючи нові виклики та обмеження. У цих умовах пріоритети управління змінюються, адаптуючись до безпекових потреб, водночас зберігаючи основні екологічні зобов'язання перед міжнародною спільнотою. Тому, першочерговими завданнями перед ними стають:

По перше, забезпечення критичних потреб населення, а саме раціональне використання водних, лісових і земельних ресурсів для забезпечення питної води, палива, будівельних матеріалів тощо.

По друге, мінімізація збитків від військових дій шляхом ліквідації наслідків екологічних катастроф, спричинених бойовими діями (забруднення вод, руйнування природних ландшафтів).

По третє, забезпечення екологічної безпеки є одним із ключових завдань у сфері управління транскордонними природними ресурсами, зокрема у сфері захисту транскордон-

них ресурсів від незаконного використання, забруднення та деградації.

Зазначені завдання ставлять нові виклики в процесі управління трансграничними природними ресурсами в умовах воєнного стану, зокрема: фізичні обмеження доступу до ресурсів, адже бойові дії, мінування територій, зруйнована інфраструктура унеможливають нормальний моніторинг і управління природними ресурсами. Наприклад, річки, які є частиною трансграничних водних басейнів, можуть бути забруднені через пошкодження каналів, дамб та інших водних об'єктів, а проведення екологічного моніторингу в цих умовах ускладнюється.

Другим викликом є збільшення ризиків забруднення і деградації ресурсів можуть призвести до значного забруднення водних та земельних ресурсів через хімічні сполуки, нафтопродукти, важкі метали, що потрапляють у водойми під час бойових дій. Відсутність контролю над ситуацією створює серйозну загрозу для екосистем трансграничних об'єктів, що потребує термінових заходів реагування від міжнародної спільноти.

Третім викликом є незаконне використання ресурсів шляхом збільшення випадків нелегальної експлуатації природних ресурсів, таких як незаконне вирубування лісів або браконьєрство у водах, що має особливо велике значення для трансграничних річок і озер. Відсутність ефективного контролю та порушення порядку прикордонного співробітництва можуть посилити ці негативні тенденції.

Четвертим є правові та дипломатичні труднощі, адже воєнний стан може ускладнити виконання міжнародних зобов'язань України щодо охорони трансграничних природних ресурсів. Проблеми можуть виникати в питаннях співпраці з сусідніми державами через політичну напругу або невизначеність в територіальних спорах. Враховуючи військову агресію

Росії, деякі угоди можуть бути призупинені або частково виконуватись, що погіршує ситуацію на місцях.

Проаналізовані нормативні акти та виклики, які стоять перед нашою державою можна запропонувати наступні юридичні рішення для подолання викликів у сфері управління трансграничними природними ресурсами:

Посилення міжнародної координації та підтримки, адже для ефективного управління трансграничними ресурсами під час війни Україні слід активізувати співпрацю з міжнародними організаціями, такими як ООН, Європейський Союз та Світовий банк. Спільні проекти з відновлення екосистем, моніторинг і надання гуманітарної допомоги допоможуть зберегти трансграничні природні ресурси. Міжнародна дипломатія повинна бути спрямована на збереження правових зобов'язань, навіть в умовах війни.

Використання інноваційних технологій для моніторингу, які є важливим заходом у управлінні природними ресурсами в умовах воєнного стану є використанням дистанційних технологій (спутникові знімки, дрони), що дозволяють здійснювати моніторинг стану трансграничних водних та лісових ресурсів без фізичного доступу до території.

Гармонізація національного законодавства з міжнародними стандартами, адже в умовах війни необхідно адаптувати національне законодавство до нових реалій, зокрема, розробити спеціальні правові механізми для захисту природних ресурсів у зоні бойових дій, включаючи швидке реагування на екологічні надзвичайні ситуації.

Забезпечення правового захисту трансграничних ресурсів шляхом створення більш чіткої та ефективної системи юридичних заходів для боротьби з незаконним використанням природних ресурсів у зоні конфлікту, зокрема, шляхом посилення контролю на кордонах та в трансграничних зонах.

Тому, пропонується створити кризові екологічні штаби із залученням міжнародних організацій для моніторингу та оперативного реагування на екологічні дослідження воєнних дій. Окрім цього, розробити стратегії стійкого використання ресурсів, які враховують специфіку воєнного часу, включаючи механізми справедливого розподілу та впровадити інтеграцію екологічних питань у миротворчі процеси, що сприятиме зниженню напруги між державами та відновленню довіри.

Висновки. Управління транскордонними природними ресурсами в умовах воєнного стану є критичним завданням, яке потребує інтеграції екологічних, економічних та правових підходів. Військові конфлікти значно ускладнюють реальне ефективне управління такими ресурсами через ризики екологічної деградації, порушення міжнародної координації та посилення експлуатації ресурсів. Однак, забезпечення раціонального використання транскордонних природних ресурсів має ключове значення для екологічної безпеки, добробуту населення та запобігання подальшому конфлікту. Бойові дії призводять до руйнування екосистем, забруднення довкілля та виснаження ресурсів, що має довгострокові наслідки для регіонального розвитку. Важливо розробляти профілактичні заходи та інструменти реагування на такі виклики.

Спільні транскордонні ініціативи є ключовими для ефективного управління природними ресурсами. Створення багатосторонніх платформ для обміну інформацією та координації дій сприятиме забезпеченню стійкості регіональних екосистем і покращенню міждержавних відносин.

Окрім цього, технології дистанційного зондування, геоінформаційні системи та супутниковий моніторинг здатні забезпечити оперативний доступ до даних про стан природних ресурсів навіть у кризових умовах, що значно підвищує ефективність управлінських рішень.

Водночас, слід зауважити, що ефективно управління транскордонними природними ресурсами в умовах воєнного стану вимагає комплексного підходу, що включає співпрацю на міжнародному та регіональному рівнях, впровадження інноваційних інструментів і врахування специфіки воєнних умов. Лише інтеграція екологічної безпеки в систему національної та міжнародної політики дозволить забезпечити збереження ресурсів для нинішнього та майбутнього поколінь.

Стаття присвячена управлінню транскордонними природними ресурсами в умовах воєнного стану, яка є критично важливою для забезпечення екологічної безпеки, підтримки стабільності в регіоні та сприяння сталому розвитку. Транскордонні природні ресурси, такі як водні та лісові об'єкти, мінеральні запаси та біорізноманіття, забезпечують життєво необхідні екосистемні послуги для населення сусідніх країн. Однак, під час військових конфліктів ці ресурси залишаються вразливими до деградації, посиленого використання та забруднення, що ускладнює їх раціональне використання та охорону.

У статті акцентуються увагу на трьох основних викликах, які постають перед державами в цей період. Перший виклик пов'язаний з екологічною деградацією, що виникає внаслідок бойових дій, які супроводжуються руйнуванням інфраструктури, забрудненням довкілля та втратами біорізноманіття. Другий виклик порушення міжнародної координації: військові конфлікти значно ускладнюють взаємодію між державами у питаннях спільного управління ресурсами, що призводить до односторонніх рішень, які не враховують транскордонний вплив. Третім викликом є ризик надзвичайної експлуатації ресурсів, викликаних

зростаючим попитом на них для забезпечення потреб населення та військових дій.

У статті пропонуються шляхи розв'язання зазначених проблем. Яке, наголошується на важливості посилення міжнародного правового регулювання транскордонних природних ресурсів, включаючи моніторинг і забезпечення виконання екологічних умов у воєнний час. Особливу увагу приділено ролі регіонального співробітництва, що передбачає створення платформи для обміну даними, координації екологічних ініціатив та спільного реагування на ризики. У статті також висувуються можливості застосування сучасних технологій, таких як супутниковий моніторинг та геоінформаційні системи, для ефективного управління транскордонними ресурсами навіть в умовах обмеженого доступу до них.

Ключові слова: транскордонні ресурси, воєнний стан, екологічна безпека, міжнародне право, регіональне співробітництво, транскордонне співробітництво.

Demchuk T. Management of transborder natural resources in the conditions of martial state

The article is devoted to the management of transboundary natural resources in conditions of martial law, which is critically important for ensuring environmental security, maintaining stability in the region and promoting sustainable development. Transboundary natural resources, such as water and forest bodies, mineral reserves and biodiversity, provide vital ecosystem services for the population of neighboring countries. However, during military conflicts, these resources remain vulnerable to degradation, increased use and pollution, which complicates their rational use and protection. The article focuses on three main challenges that states face during this period. The first challenge

is related to environmental degradation resulting from hostilities, which are accompanied by the destruction of infrastructure, environmental pollution and loss of biodiversity. The second challenge is the violation of international coordination: military conflicts significantly complicate the interaction between states in issues of joint resource management, which leads to unilateral decisions that do not take into account transboundary impacts. The third challenge is the risk of extraordinary exploitation of resources caused by the growing demand for them to meet the needs of the population and military operations.

The article proposes ways to solve these problems, which emphasizes the importance of strengthening international legal regulation of transboundary natural resources, including monitoring and ensuring compliance with environmental conditions in wartime. Particular attention is paid to the role of regional cooperation, which involves the creation of a platform for data exchange, coordination of environmental initiatives and joint response to risks. The article also puts forward the possibilities of using modern technologies, such as satellite monitoring and geographic information systems, for effective management of transboundary resources even in conditions of limited access to them.

Key words: transboundary resources, martial law, environmental security, international law, regional cooperation, transboundary cooperation.

Література

1. Словник-довідник з екології: навч.-метод. посіб. уклад. О. Г. Лановенко, О. О. Остапівщина. Херсон : ПП Вишемирський В. С., 2013. С. 58.
2. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі від 19.09.1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_032#Text

3. Конвенція про охорону і використання транскордонних водотоків і міжнародних озер від 17.03.1992 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU92K05U>

4. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату від 09.05.1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_044#Text

5. Мартиненко В. О. Транскордонне співробітництво в екологічній сфері. Матеріали науково-практичної конференції викладачів, аспірантів та студентів Сумського НАУ (14–18 квітня 2014 р.). В 3 т. Т. I. Суми, 2014. С. 336–337.

6. Водний кодекс України від 06.06.1995 р. Відомості Верховної Ради України. 1995. № 24. ст. 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25.06.1992 р. Відомості Верховної Ради України. 1991. № 41. ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#Text>

8. Про міжнародні договори України: Закон України від 29.06.2004 р. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 50. ст. 540. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>